

Odpověď: nikoli nevýrazný hybrid, ale partnerství, které má říz

CHRIS HANN

I.

Děkuji všem účastníkům této diskuse za zajímavé komentáře k mému článku. Svou obhajobu si dovoluji začít upozorněním, že editoři tohoto tematického čísla *Sociologického časopisu* mne původně v prosinci 2005 oslovili s nabídkou, abych do něj napsal obecný úvodní text. Dostal jsem abstrakty plánovaných článků, které, jak se mi zdálo, představovaly dobrou ukázkou toho, čím antropologové mohou přispět ke zkoumání současných sociálních změn, v tomto případě těch, k nimž došlo po pádu socialismu. Usoudil jsem však, že by pro čtenáře na sociologii zaměřeného časopisu mohlo být zajímavější, kdybych se zamyslel nad zásadnějšími otázkami, jako je dosah a účel antropologie jako disciplíny a její současná situace i budoucí vyhlídky ve střední a východní Evropě, než abych se už po několikáté pokoušel zhodnotit přednosti a nedostatky pojmu postsocialismus nebo se věnoval některému z témat aktuálně diskutovaných v rámci sociokulturní antropologie. Kdybych předvídal, že můj příspěvek bude rozeslán s žádostí o komentář tak vybrané skupině antropologů, bezpochyby bych některá svá tvrzení formuloval opatrněji a jiná rozvedl do větší hloubky. Určitě jsem se měl snažit nebýt tak parochiálně britský (jak poznamenává Petr Skalník, jsem ve skutečnosti Walesan, ač tato okolnost není hlavním důvodem, proč mi vadí termín „frangloamerický“, který používá Katherine Verdery).

Avšak ani o více než rok později nejsem ochoten slevit ze žádné ze svých hlavních tezí. Domnívám se, že většina komentátorů se s mou argumentací v zásadě shoduje; některé příspěvky obsahují zajímavé úvahy a otevírají podnětné alternativní výhledy. V nemnoha případech nesouhlasím a mám pocit, že mi nebylo dobře rozuměno. Protože nemám dostatek prostoru k tomu, abych odpověděl na každou drobnost ve všech deseti komentářích, zaměřím se jen na ta tvrzení svých kritiků, která považuji za nejzajímavější, a v závěru textu se pokusím znovu formulovat své stanovisko k budoucnosti antropologie jakožto disciplíny ve střední a východní Evropě i jinde. Úvodem si ovšem dovoluji několik předběžných poznámek.

Za prvé, dalo se nepochybně očekávat, že se většina účastníků diskuse bude věnovat spíše „antropologii antropologie“ v regionu, jak zní výraz použitý Aleksandarem Boškovićem, než vlastním věcným problémům oboru. (Jsem kupříkladu zklamán tím, že pouze Michael Stewart si zřejmě všiml pokusného balonku, který jsem vypustil v souvislosti s tématem sociální evoluce.) Ve své odpovědi se cítím nucen toto zkreslení respektovat, avšak doufám, že čtenáři

neztratí ze zřetele to základní, zejména potřebu zabývat se minulostí adekvátnějším způsobem, než jak tomu obecně bylo v moderní britské sociální antropologii, máme-li být schopni přinášet uspokojivější pohledy na sociální transformaci v celé její složitosti.

Za druhé, spektrum kritických reakcí na můj článek je omezené, ježto editoři čísla zřejmě nepovažovali za vhodné vyžádat si reakce od akademiků, kteří se silně ztotožňují s tradicemi, jež zde budu dále souhrnně označovat termínem národopis (*national ethnography*) (při jasném vědomí, že se tím dopouštím značného zjednodušení velmi členité intelektuální krajiny). Na rozdíl od Zdeňka Uherka jsem přesvědčen o tom, že odpor proti sociokulturní antropologii (i to je umělé zjednodušení) je velmi silný. Bylo by zajímavé mít možnost slyšet také jejich hlasy. (Je ovšem pochopitelně možné, že editoři čísla požádali o vyjádření některé z nejskálnějších národopisců, avšak ti na jejich výzvu neodpověděli.)

Za třetí, každý z deseti účastníků diskuse zaujímá velmi odlišná stanoviska, z nichž některá se doplňují a jiná se navzájem vylučují. Například Michał Buchowski odmítá tvrzení, že by se národopisci zabývali převážně jen rolnictvem, zatímco Z. Uherek potvrzuje můj názor, že tomu tak bylo, alespoň v předsocialistickém období (mám za to, že přinejmenším na některých místech toto zaměření převládá dodnes). Avšak příspěvky Buchowského i Uherka, tedy dvou autorů, z nichž první vybudoval svou akademickou dráhu v Poznani a druhý v Praze, v zásadě potvrzují můj názor, že na antropologii se musíme dívat jako na jednotný obor, do něhož patří jak národopis, tak i sociokulturní antropologie. Podle mého názoru se neděje náhodou, že účastníci diskuse působící v anglickojazyčných institucích tlhnou k opačnému postoji, tj. zdůrazňují propast, která odděluje „západní“ (dokonce ani K. Verdery se na konci jejího textu nedaří se tomuto slovu vyhnout) antropologii od národopisných tradic zemí střední a východní Evropy, a alespoň implicitně podporují názor, že antropologii je třeba do nich importovat jako zbrusu novou disciplínu. I uvnitř tohoto vzorce však lze najít výjimky. Se zadostiučiněním zjišťuji, že také M. Stewart, který je stejně jako já v regionu *outsiderem*, zastává názor, že alespoň na ideální rovině patří tyto různé větve k sobě. Naproti tomu Juraj Podoba, který je v tomto smyslu jasný *insider*, vyzdvihuje „zásadné disproporce“ mezi národopisem a „modernou, teoreticky a metodologicky prepracovanou sociální vědou“, jež by podle jeho názoru měla být institucionalizována jako samostatný obor. Biografie některých účastníků debaty, konkrétně Skálníka a Boškoviće, samozřejmě vzdorují jednoduché klasifikaci *insider/outsider*; zanechám zde proto hledání chytrých a mé kritiky předem znemožňujících sociologických vysvětlení jimi vyjádřených stanovisek a soustředím se namísto toho na vybraná tvrzení formulovaná v jejich komentářích.

II.

Plně se ztotožňuji s většinou z toho, co ve svém příspěvku říká M. Buchowski, zejména na téma obtížné politické situace, v jaké se dnes nachází antropologie v zemích střední a východní Evropy. Na tom není nic překvapivého, protože už dlouho pokládám jeho vlastní katedru v Poznani za dobrý příklad toho, jak různé antropologické tradice a subdisciplíny mohou plodně koexistovat v rámci jedné společné struktury. Buchowski jistě právem upozorňuje na skutečnost, že v Polsku má obor velmi bohatou tradici. Tento případ, stejně jako situace bývalé Jugoslávie, o níž hovoří Bošković, poskytuje dostatek dokladů pro to, abychom mohli odmítnout Skalníkovo paušální odsouzení „nacionalistických disciplín“. Mohu-li si přece jen dovolit rýpnutí i proti Buchowského velkorysému komentáři, pak se nedomnívám, že rozlišování mezi „rozdílnými tempy změn“ v různých sociálních sférách musí nutně vést k hříchu teleologie. Je určitě možné zavrhnout naivitu unilineárního evolucionismu 19. století a modernizační teorie 20. století, a přitom si i nadále z komparativního hlediska všimát systematických vazeb mezi různými sociálními sférami. Kupříkladu sociologická data již dlouho ukazují, že náboženská přesvědčení a praktiky v Polsku „nedrží krok“ se změnami v jiných oblastech, jsou-li srovnány se vzorci zjištěnými v sousedních zemích. Antropologické výzkumy, jako třeba práce Esther Peperkamp [2006], nám umožňují dosáhnout detailnějšího porozumění projevům i příčinám těchto fenoménů.

Příbuzné téma „ne-současností“ (tento termín mi není znám; předpokládám, že je odvozen od německého *Ungleichzeitigkeiten*) tvoří jádro kritiky, kterou vůči mně směřuje Don Kalb.¹ Má jistě pravdu, když zdůrazňuje, že část toho nejlepšího, co vzniklo v Evropě na půdě historické antropologie, pochází z Nizozemí, a že můj text věnoval těmto i jiným významným historizujícím trendům posledních desetiletí málo pozornosti (to platí kupříkladu o řadě studií o jiho-východní Evropě inspirovaných rakouským historikem Karlem Kaserem, jehož zmiňuje ve svém příspěvku Milena Benovska). I přesto však ve mně některé části Kalbova textu vzbuzují rozpaky. Vzhledem k tomu, že on sám se zaměřuje na mocenské vztahy a mezinárodní politickou ekonomii, nepřekvapuje, že si bere na mušku oblast folkloristiky, termín, který v sobě pro všechny sociální antropology nese stigma od chvíle, kdy Malinowski vystřídal Frazera. Kalb ve svém textu vlastně jen s velkou vervou replikuje funkcionalistickou kritiku napadající frazerovské zaujetí přežitky, až na to, že Malinowského zájem o synchronní funkci je nahrazen „lokální historií a morální ekonomikou“. Kalb svou kritiku podrobně dokumentuje na látce pocházející ze sborníku textů, který byl publikován jako

¹ Kalb i Buchowski shodně doporučují, abych na seznam antropologů, kteří se vážně zabývali historií, přidal Marshalla Sahlinse. I když si Sahlinse velmi vážím, dávám přednost materialistickému evolucionismu jeho raných textů před strukturalistickým idealismem, který v jeho díle převládl po roce 1970. Jeho práce o Havaji oslavují vytrvalou sílu struktury a neposkytují mnoho prostoru měnící se politické ekonomii. Mnohem bližší mi je dílo Erica Wolfa, jehož Kalb také cituje, a souhlasím s ním i v tom, že znamenitou představitelkou této tradice se svými pracemi o Transylvánii stala Katherine Verdery.

jeden z výsledků prvního kola projektů realizovaných mým oddělením na Institutu Maxe Plancka pro sociální antropologii [Hann et al. 2003]. I když si vážím toho, že tyto studie o dekolektivizaci na venkově v postsocialistických kontextech jdoucích od východního Německa až po Čínu pozorně přečetl, některé jeho kritické námitky jsou podle mého názoru scestné. Ježto se však dotýkají základní problematiky povahy antropologie jako disciplíny, zodpovím je podrobně na obou úrovních, jichž si Kalb všímá, tj. na mikro- i makrorovíně.

Na mikroúrovni mi Kalb vytýká, že se ve snaze vysvětlit, proč vesničané z Tázláru v polovině 70. let kladli odpor proti zabírání polí vedením jejich zemědělského družstva, dovolávám přetrvávajících silných vazeb rolníků k půdě. Hlavním důvodem je zde jednoduše fakt, že mi to v té době i později tito lidé sami říkali, a jejich vysvětlení беру vážně (čímž nepopírám, že lokální objasnění mohou být podle kritérií komparativní sociální vědy zavádějící, neadekvátní nebo přímo mylná). Jak se však může Kalb domnívat, že tím obhajují tezi o přežívání primordiálního rolnického étosu nebo mentality? Ve své monografii [Hann 1980] jsem nastínil, jak se toto společenství utvářelo na konci 19. století. I v krátkém srovnávacím příspěvku napsaném společně s jiným autorem, jež Kalb cituje, se snažím ideologii vlastnictví časově i regionálně ukotvit. Je nezbytné náležitě docenit historický kontext, aby bylo možné pochopit, proč byly vazby k půdě o tolik silnější u lidí narozených před začátkem socialistického období než u těch, kteří dospěli po kolektivizaci v 60. letech. Rolníci, kteří v 70. letech protestovali proti zabavování pozemků, přirozeně měli také ekonomický zájem na tom, aby jim zůstala jejich uživatelská práva, jež jim družstvo chtělo odejmout; avšak terénní výzkumník nemohl přehlédnout silné emoce, které vesničané dávali najevo. V tento časový okamžik byly jejich materiální a emocionální motivace kongruentní. Nevím, jak by vulgární materialista mohl vysvětlit, proč se někteří rolníci na začátku 90. let snažili znovu získat k polím plná vlastnická práva. V nepříznivých ekonomických podmínkách oněch let bylo jasné, že půda nízké bonity běžná v této oblasti bude zátěží spíše než ziskem; avšak mnozí starší muži dokázali prosadit svou i proti odporu svých žen a synů, protože pro ně znovuzískání *jejich* půdy do vlastnictví bez ohledu na ekonomickou racionalitu bylo povinností, kterou pociťovali vůči svým předkům. Poznání významu této citové vazby, nepochopitelné pro většinu ekonomů a byrokratů z hlavního města, kteří vytvářeli plány pro dekolektivizaci v Maďarsku, je ukázkou, jak antropolog pracující v terénu může přispět k lepšímu porozumění problémů majících dalekosáhlé důsledky, v tomto případě pro postsocialistické zemědělství, na němž i nadále závisí živobytí milionů lidí.

Již ve svém úvodním článku pro toto číslo SČ jsem zmínil, že mi k docenění důležitosti takovýchto faktorů v případě Tázláru pomohla v posledních letech četba prací Antala Juhásze. Tento národopisec mi poskytl nedocenitelnou kontextualizaci procesů přesídlování v regionu v perspektivě *longue durée* – právě onu „lokální historii“, již sám Kalb, jak se zdá, jedním dechem chválí. Hodnoty související s vlastnictvím, jež krystalizovaly během procesů kapitalistické migrace v poslední části 19. století, byly po většinu 20. století přenášeny dále, takže

i po čtyřiceti letech socialismu se v některých skupinách stále hojně vyskytovaly. Pokud důraz na takové faktory představuje „folkloristické vysvětlení“, pak jsem folklorista! Mám za to, že když se kolem sebe rozhlédneme, většina lidských společností, včetně společností akademických institucí, vykazuje srovnatelné kontinuity a srovnatelně nerovnoměrné vzorce přenosu. Možná však lesknoucí se novota Středoevropské univerzity brání tomu, aby mezi jejími zaměstnanci vznikla akademická obdoba rolnické morální ekonomie (mimořádně si nejsem vědom toho, že by Karl Polányi tento termín kdykoli použil).

Kalb není s naším sborníkem o nic spokojenější ani na makroúrovni, ježto já a mí spoluautoři podle něj nevěnujeme náležitou pozornost úpadku rolnictva v jiných částech světa. Mým úkolem v úvodu ke sborníku bylo zjevně načrtnout „celkový příběh“, kterým by se jednotlivým případovým studiím postsocialismu dostalo potřebného zarámování, a mé krátké pojednání o měnící se zemědělské ekonomice v celosvětovém měřítku nedostačuje. Kalb má na tento názor právo, avšak je skutečností, že čím více prostoru budou antropologové věnovat úrovni mezinárodní politické ekonomie, tím méně jim ho zůstane pro etnografické studie, jež jsem právě ilustroval jedním příkladem. Právě ty nám umožňují všimnout si oněch obtížně zachytitelných aktérů „z masa a krve“, jež jiné disciplíny přehlížejí. Jak poznamenává David Scheffel, nemám ani v nejmenším v úmyslu zahrnout terénní výzkum. Domnívám se naopak, že právě terénní výzkum byl velkou výhodou západních antropologů působících ve venkovských oblastech zemí střední a východní Evropy a že díky němu měli v nejlepších případech co říci o jejich vlastní společnosti i etnografům z velkých měst. Globální scénář naznačený Kalbem považuji za velmi přesvědčivý. Možná by jej zajímalo, že to platí i o některých vesničanech z Tázláru. Velká část jeho diagnózy by byla těmi, kdo musí se vznikajícími „ambivalencemi“ bojovat ve svém každodenním životě, považována za samozřejmost. Existuje přirozeně mnoho způsobů, jak se antropologové mohou zapojit do debat o současném směřování neoliberalismu. Ve svém úvodním textu hájím názor, že bychom měli věnovat více pozornosti historii, ale současně jsem přesvědčen i o tom, že naše příspěvky k porozumění detailům „procesu globální marketizace“ musí být i nadále zakotveny v terénním výzkumu, včetně zkoumání značně lokalizovaných variant teorie politické ekonomie. Při všech kvalitách práce Davida Harveye si nemyslím, že by se on ani řada dalších autorů, které Kalb cituje, pokládali za antropology.

Podobně jako D. Kalb i K. Verdery říká, že národopisné tradice střední a východní Evropy se hluboce liší od oboru, v němž se ona sama pohybuje; zřejmě také podporuje podobné praktické strategie. Jsem jí zavázán za to, že upozornila na starší článek J. Halperna a E. Hammela, ale nejínak než Buchowski se domnívám, že všichni tito američtí autoři vedou dělicí čáry až příliš ostře. Určitě jsem netvrdil, že obě tradice jsou totožné, a rád souhlasím s alternativním označením „úzce spřízněné“, jež nabízí A. Bošković. I když se však epistemologie velké většiny národopisců výrazně liší od epistemologie většiny „frangloamerických“ antropologů, proč by to mělo vést ke vzniku oddělených institucí? Ernest

Gellner se svou epistemologií bezpochyby výrazně odlišoval od řekněme Clifforda Geertze, Marshalla Sahlinse nebo Erica Wolfa, ale to nám nebrání uznat, že všichni významně přispěli k rozvoji sociokulturní antropologie. Když jsem v 80. letech působil jako mladší Gellnerův kolega na Cambridge, myslím, že žádný člen katedry nevyznával stejnou epistemologii a vizi antropologie jako její vedoucí: ale právě díky tomu byla tato katedra neobyčejně produktivní. (Mimořádně J. Podobá se myšl, když tvrdí, že Gellner vedl důležité empirické výzkumy ve střední a východní Evropě nebo kdekoli jinde v socialistickém a postsocialistickém světě.)

I když jsem se nikdy nestal obětí nepřijatelného zacházení, o němž se ve svém příspěvku zmiňuje D. Scheffel, sdílím s ním základní obavu o budoucnost antropologie jako disciplíny ve střední a východní Evropě i jinde. Jemu, stejně jako Z. Uherkovi a P. Skalníkovi jsem zavázán za to, že jsem si mohl rozšířit své znalosti o dějinách antropologie v českých zemích a díky tomu umístit do přesnějšího historického kontextu „boje“ posledních let. Mou hlavní kritickou poznámkou na Scheffellovu adresu je, že podle mého mínění zachází (podobně jako Skalník) v odsuzování „parochialismu“ místních akademiků až příliš daleko. Buchowski nabízí protipříklady z Polska, Boškovic z bývalé Jugoslávie a mne napadají další z Maďarska. Mám-li uvést jeden extrémní případ, východoněmečtí marxisté, kteří v rámci marxistické filozofie dějin rozvíjeli teorii výrobních způsobů, se nacházeli v poměrně silné mezinárodní izolaci, ale neoznačoval bych je za parochiální; jejich kolegové pohybující se v tradici *Volkskunde* byli zřejmě ještě originálnější [Noack, Krause 2005].

Hlavním argumentem příspěvku Zdeňka Uherka se zdá být, že čeští badatelé teprve musí najít vhodné metody pro zkoumání sociální změny. Ztotožňují se s jeho výhradou, že pojem „postsocialismus“ někdy trpí příliš volným a přibližným používáním. Veškerou sociální explanaci jistě nelze omezit na působení dědictví předchozího období. Zjevně potřebujeme jemnější analýzy současnosti a musíme uznat, že dlouhá léta „normalizace“ nemají stejný význam pro jedince, kteří jsou příliš mladí na to, aby je zažili. Zároveň však Uherek sám naznačuje, proč socialismus může v českém případě vrhat delší „stín“ než v některých jiných.² Jeho stručný nástin historie oboru pro mě obsahoval dvě překvapení. Za prvé, je docela obtížné uvěřit tomu, že zakladatelé disciplíny v českých zemích byli zcela nezaujatými profesionály, kteří „nebyli ovlivněni nacionalismem“, ale pouze se snažili svými vědeckými výkony přispět k jeho vzniku a rozvoji. Za

² Nemohu však zcela souhlasit s Uherkovým pohledem na Československo během socialismu. Prahu jsem navštívil poprvé v roce 1972 a v následujících letech jsem průběžně sledoval odbornou literaturu o „normalizaci“. Podmínky byly jistě špatné, zejména pro intelektuály, a dobře si uvědomuji, že terénní výzkum, jež jsem mohl jako západní občan se značnou svobodou realizovat v 70. letech v Maďarsku a Polsku, by v Československu nebyl možný. Stačilo však nahlédnout do některého katalogu Supraphonu, od Bacha a Smetany až po Boba Dylana, aby bylo patrné, že i oficiální kulturní scéna měla daleko ke „substandardnosti“.

druhé jsem si s překvapením přečetl, že národopisci se za socialismu odklonili od svého původního zaměření v takové míře, že v 90. letech byli pro stoupence nové antropologie „neexistujícím protivníkem“. To je v rozporu s obrazem, který jsem po řadu let nacházel u Skalníka [např. 2002, 2005] a který zde tento autor znovu nastiňuje ve svém diskusním příspěvku.

Příspěvky P. Skalníka a J. Podoby se zdánlivě vymykají vzorci, jež jsem naznačil ve svých vstupních poznámkách, ježto tito „místní akademici“, z nichž jeden žije v České republice a druhý na Slovensku, velmi tvrdě kritizují národopisce a podporují institucionalizaci nové disciplíny. Oba o sobě poskytují dostatek informací, aby si čtenáři mohli domyslet, jak se ke svému stanovisku dopracovali. J. Podoba podle všeho prodělal zásadní obrat v pohledu na základní otázku v důsledku „velmi konkrétných strategií správania sa stredoeurópskych národopisárov“, čímž míní, že se jeho kolegové na Slovensku stavěli proti jeho snahám o modernizaci (tj. „antropologizaci“) národopisu. Z tohoto důvodu hovoří o „zásadných odlišnostiach“ mezi oběma tábory. Přitom se však i Podoba a Skalník domnívají, že se dobří antropologové musí zajímat o historii a v pracích národopisců mohou nalézt leccos hodnotného. Podoba chválí západní antropologii jako moderní sociální vědu, avšak poněkud schizofrenicky tvrdí, že pro osvětlení některých současných problémů je potřebné vracet se zpět do předkomunistického období; to ještě úplně není *longue durée*, ale je to více, než co obvykle nabízí většina antropologů postsocialismu. Je mi líto, že institucionální faktory a byrokratická setrvačnost zmařily snahu těchto badatelů vybudovat pracoviště lépe vyhovující jejich vlastním preferencím (jež s nimi sdílím); nenacházím však žádný důvod, proč si myslet, že přes noc založené konkurenční katedry nebo ústavy s novými jmény jejich problémy vyřeší.

Skalník klade ironickou otázku, kolik toho vím o folkloru v mém rodném Walesu. Odpovědí je, že téměř nic. Nijak se tím nepyšním. Když jsem v roce 1974 začal v Cambridgi studovat sociální antropologii, Alan Macfarlane přednášel o čarodějnictví a příbuzenství v Anglii. Zdálo se mi to velmi zajímavé, i když šlo o něco v britské antropologii značně neobvyklého a sám Macfarlane se posléze začal zabývat jinými tématy. Když Skalník vyzdvihuje výdobytky Malinowského „revoluční teorie a metody“, v podstatě s ním souhlasím. Tato proměna, zjednodušeně řečeno odklon od historie a folkloru k sociální vědě, přinesla v následujících desetiletích hojnost plodů; avšak, jak nám připomíná sám Skalník, synchronní funkcionalismus měl vždy dost svých vlastních problémů. V protikladu k tomu, jak mne četl M. Stewart, můj úvodní text pro toto číslo nebyl zamýšlen jako nekritická „chvála Frazerova odkazu“.³ Nikdy jsem netvrdil, že dnešní studenti antropologie mají být nuceni číst *Zlatou ratolest*, a to ani ve zkráceném vydání; podobně jako Stewart jsem však přesvědčen o tom, že stojí za pokus obnovit dialog s některými dnešními evolučními teoretiky. Je zkrátka na čase popohnat

³ Bylo by samozřejmě chybou ztotožňovat srovnávací kabinetní studie ve Frazerově stylu s bádáním národopisců, z nichž většina vždy přikládala značnou důležitost terénnímu výzkumu.

vpřed dialektiku spuštěnou Malinowskim a znovu se začít zabývat vším, co bylo jakkoli hodnotného na názorech, které tak plamenně odmítal.⁴ I přes jejich polemický tón se mi zdá, alespoň pokud jde o historii, že i mí nejpřísnější kritikové v této debatě zaujímají podobné stanovisko jako já.

Vedle podnětných úvah o historické metodě M. Benovska upozorňuje také na jeden základní praktický problém. V Bulharsku (tak jako ve většině zemí střední a východní Evropy) existuje jen slabá nebo žádná tradice zkoumání „exotických“ neevropských společností. Absence kvalifikovaného personálu a zdrojů brání rychlému vzniku kateder antropologie s globálním záběrem ve výuce i výzkumu. V důsledku toho v Bulharsku podle Benovské nastal stav, kdy dva protikladné tábory musí žít spolu, protože jsou příliš chudé na to, aby si mohly dovolit rozvod. Avšak tato dvojice se dala dohromady teprve před několika málo lety a možná by si měla dávat pozor na unáhlená rozhodnutí. Benovské vlastní práce ukazují mladším kolegům, že je zjevně možné propojovat zájem o místní folklor se srovnávacím zkoumáním nejpalčivějších současných problémů „post-socialismu“. Benovska představuje perzifikaci mého přesvědčení, že vytváření mostů je možné i potřebné. Dovolím si ovšem jasně říci, že jsem nehájil tezi, že každý, kdo chce být dobrým antropologem, musí ovládat celé spektrum všech tradic. Zvoliv si univerzitní katedru jako klíčové akademické pracoviště, tvrdil jsem, že různé směry se na ní mohou rozvíjet jeden vedle druhého. Už teď dochází k výraznému „stírání hranic mezi žánry“ (Bošković), ježto někteří sociokulturní antropologové si více všímají lokální historie a mnozí etnografové si osvojují nové teorie a vzdávají se „sebeexotizace a estetizace vlastní kultury“ (Benovska); neexistují však žádné důvody, proč by si jednotlivá pododdělení neměla v budoucích letech v rámci struktury jednotných kateder uchovat svou vlastní odlišnou identitu, a právě toto stanovisko obhajují ve svém úvodním článku.

III.

Na několika místech předchozí části mé úvahy nevyhnutelně musely přejít od intelektuálních otázek k pragmatičtějším záležitostem. Nejexplicitněji tuto dichotomii odhaluje komentář M. Stewarta. Souhlasí se mnou v tom, že západní antropologové a národopisci v zásadě patří k sobě, ale vposledku tak jako Verdery a Kalb dospívá k závěru, že budování nové antropologie je otázkou výběru nejvhodnějších místních spojenců (jak Stewart říká, „podpořit ‚vítěze‘ ... bez zaujatosti vyplývající z výhrad vůči jeho intelektuálnímu domovu“). Tak třeba v Sofii

⁴ Stojí za zmínku, že Malinowski udržoval úzké kontakty s polskými národopisci své doby, značnou část svého raného díla publikoval v jejich časopise a na začátku 20. let zřejmě zvažoval, zda přijme nabídku místa na Jagellonské univerzitě. Tato skutečnost by pro nás měla být výstrahou proti zveličování propasti mezi střední a východní Evropou a Západem: dějiny našeho oboru by byly v obou regionech úplně jiné, kdyby London School of Economics Malinowskému neučinila zajímavější nabídku.

mohou být takovým partnerem kulturní studia, v Cluji zase sociologie; v Szege-du a Pécsi si někteří kolegové myslí, že by jim měla být mediální studia, a možná že v některých obskurních lokalitách může spatřit světlo světa dokonce i spojení s folkloristikou. Verdery vyjadřuje optimistickou naději, že ze současného akademického politikaření nakonec vznikne bohatá a členitá krajina, jež bude vděčným objektem studia budoucích etnografů-historiků. Mám však obavy z důsledků takovýchto příležitostných spojení. Několikrát jsem se stal svědkem tahanic, o nichž se zmiňuje Verdery, a sdílím její názor, že akademici různých odrůd, kteří v zemích střední a východní Evropy sváděli boj o správcovství nebo vlastnictví „antropologie“, se přitom ne vždy dostatečně starali o její intelektuální obsah.⁵ Jak dlouho však bude mít cenu o takovou výhru usilovat, pokud bude znamenat pokaždé něco úplně jiného, a to i na různých institucích v jedné zemi? Jak si taková antropologie může udržet svůj „jednoznačně, jasne a zrozumitelně definovaný metodický a metodologický rámec“, který vyzdvihuje J. Podoba?

Rád bych souhlasil se Zdeňkem Uherkem, když říká, že bychom měli vyhlížet k budoucnosti, v níž místo polarizace oddělených intelektuálních komunit, o níž máme dostatek zpráv, „budou jen dobří a špatní antropologové v terénu“. Mám však dojem, že většina čtenářů si z jiných příspěvků do této diskuse vyvodí spíše závěr, že současná situace antropologie v zemích střední a východní Evropy zůstává velmi nepřehledná, protože jak název, tak obsah disciplíny jsou předmětem vášnivých sporů [srov. Skalník 2002]. Několik účastníků debaty se přidržuje binárního způsobu nazírání, podle něhož v současnosti v regionu (a implicitně také v řadě dalších částí světa) existují v zásadě dvě kategorie antropologie a antropologů. V jednom táboře narážíme na takzvané „místní akademiky“, jejichž vzdělání a výzkumné zkušenosti se z převážné většiny omezují na jejich vlastní zemi. Využívají-li vůbec zahraniční práce, budou to nejspíše díla nemnoha „klasických“ osobností, která jsou dostupná v překladech. V druhé kategorii se nacházejí kosmopolitní antropologové, kteří hravě zvládají cizí jazyky a vědí jak budovat teorii a provádět komparace. Na základě svých zkušeností se domnívám, že taková dichotomie současnou situaci přesně nevystihuje. Na západní doktorandy a doktorandky provádějící výzkum ve střední a východní Evropě je kladen základní požadavek, mají-li vyhovět nárokům neso-

⁵ Souhlasím s K. Verdery, že na tomto dnešním bojišti je rozumnější uznat existenci vnitřní konkurence mezi místními akademiky než obviňovat ze snahy o prosazení svých vlastních paradigmat západní antropology. V Buchowského článku, který Verdery cituje, autor tvrdí, že západní antropologové vůbec nemají nárok psát o střední a východní Evropě, pokud se pečlivě nevypořádají s pracemi místních antropologů. To nás, jak naznačují Scheffel a Bošković, zavádí k silným požadavkům vznášeným v různých formách native studies (aboriginální studia atd.). Takové stanovisko mi není blízké. Na druhé straně však beru vážně znepokojení vyslovené hned několika účastníky debaty (konkrétně Skalníkem, Podobou a Boškovićem) nad tím, že někteří západní autoři si všimají prací nových generací místních sociokulturních antropologů stejně málo jako dřívějších generací národopisců. Netřeba říkat, že problémy související s těmito „hierarchiemi vědění“ se v žádném případě netýkají jen střední a východní Evropy.

zkušební komise, aby strávili/y rok nebo dva sběrem dat „v terénu“ a napsali/y disertaci, v níž budou reflektovat některou současnou teorii nebo debatu vedenou v mezinárodní odborné literatuře. Jejich kompetence v místním jazyce a historii je často omezená (řada kandidátů stráví značnou část nebo dokonce většinu doby svého terénního výzkumu ve velkém městě, kde se prvotně dozumívají anglicky). Malinowského teorie ani metoda dnes už nejsou prubířským kamenem antropologie a jen nemnozí zkoušející přikládají velkou váhu kritériu komparativnosti. Jsou takto vzniklé disertace, jež obvykle citují převážně anglickojazyčné zdroje, o tolik méně parochiální než jejich „domácí“ obdoby?

Skutečně kosmopolitní antropologie by byla jiná. Měli bychom alespoň umět snít o světě, v němž by student/ka zahajující projekt terénního výzkumu v České republice bez ohledu na to, zda je čeština jeho/jejím rodným jazykem, čerpal/a z teoretických inspirací polských autorů, jako jsou S. Czarnowski nebo K. Dobrowolski, a empirické materiály pro komparaci by hledal/a ve studiích provedených v Maďarsku a Rumunsku. To samozřejmě není zcela realistické. Takové iniciativy jako záměr Evropské asociace sociálních antropologů (EASA) učinit významná díla vzniklá v „obskurních jazycích“ dostupnějšími jejich překladem do angličtiny je třeba podpořit, ale problém sám nevyřeší.

Vyslovil jsem názor, že konsolidace smíšených kateder a ústavů může přispět k překonání v současnosti existujících rozdílů (na tomto místě bych dodal, že nejen mezi střední a východní Evropou a Západem, ale také uvnitř samotného regionu). Někteří účastníci diskuse můj pohled odmítají jako utopický. Avšak má argumentace nespočívá na předpokladech o altruistickém chování akademiků (v protikladu k tomu, co říká M. Stewart, se domnívám, že altruismus se možná mezi antropology vyskytuje vzácněji než mezi lidmi, které zkoumáme). Naopak, rozšíření profilu tradičních kateder etnografie (a nikoli pouhá změna jejich názvu) je zjevně v zájmu všech zúčastněných stran, alespoň z každého jiného než velmi krátkodobého hlediska. Pokud se trend, který v případě Bulharska zmiňuje M. Benovska, potvrdí i pro jiné země a studenti se skutečně budou raději hlásit na obory odrážející nové západní vlivy, pak se jistí národopisci budou muset dříve nebo později vzdát svého tvrdošíjného odporu: budou muset přijmout nové zaměstnance s odlišným zaměřením a změnit zavedené studijní plány, ježto v opačném případě se dočkají rozpuštění svých kateder. Tomuto procesu by mělo být možné napomoci tím, že se nebudou používat znevažující označení jako „lidopisci“ (Skalník) nebo „místní akademici“ a přijme se fakt, že různorodé intelektuální komunity národopisců nejsou o nic méně legitimní než různé programy přicházející zvenčí. Bližší zkoumání často odhalí, že hlasitě oslavované nové západní produkty mají významné místní předchůdce. Budou-li všechny tyto různé skupiny drženy pohromadě v jedné instituci, je to podle mého mínění nejlepší cesta, jak dosáhnout toho, aby se navzájem obohacovaly.

Antropologie nepochybně zůstane plynoucí a ze své podstaty „vmezenou“ disciplínou, avšak potřebujeme základní konsenzus o její intelektuální náplni. Obor se nemůže definovat pouze odkazem na metodu terénního výzkumu

mu a donekonečna „spokojeně produkovat stále větší množství lokálních studií“ (Stewart). Přirozeně ony „roztříštěné“ antropologie, o nichž mluví Verdery, byly vždy utvářeny řadou nahodilých prvků. Na obecnější rovině platí, že způsoby vedení vnitřních a vnějších hranic různými sociálními a historickými vědami jsou v nejvyšší míře svévolné. Snažil jsem se velmi jasně představit své vlastní intelektuální zázemí. Britská sociální antropologie byla intelektuální komunitou, která po téměř celé minulé století kreativně překračovala všechny možné druhy hranic, aniž by přitom přišla o vědomí vlastní identity. Je to komunita, se kterou se identifikuji nejsilněji, a rád věřím, že část z toho, co vykonala, si zaslouží místo v základních studijních plánech programů antropologie, ať existují kdekoli. Kdybych však byl požádán, abych někde ve střední a východní Evropě (nebo i jinde na světě) navrhl, jak má vypadat katedra antropologie, nemohla by být replikou britského modelu. Místo toho bych pro začátek stanovil, že několik jejich členů musí mít vedle etnografických také historické znalosti o zemi, v níž se katedra nachází. Jiní kolegové by měli jiná regionální a tematická zaměření: někteří by mohli být sečtělí v globální politické ekonomii a jistě by se našel prostor pro psychologického a/nebo biologického antropologa, jak požaduje M. Stewart. Kdyby však zůstávalo neobsazené jen jedno jediné místo a mohl jsem na něj dosadit pouze jednoho z těchto odborníků, pak bych se přes svůj osobní zájem o problematiku třídy a moci, jež fascinuje D. Kalba, nebo o univerzální základy lidské sociality, k jejichž upřednostňování nás vyzývá M. Stewart, rozhodl pro etnografa (ovšem s nadějí, že katedra politické ekonomie a některé jiné, třeba katedra archeologie, historie, sociologie, psychologie a biologie, nebudou umístěny příliš daleko, a budu tak moci navštěvovat jejich semináře, když budu chtít; není pochyb o tom, že všechny mohou být antropologům v jejich práci lecčímς užitečné).

Na závěr si dovolím zopakovat své přesvědčení, že budoucnost antropologie ve střední a východní Evropě spočívá ve sjednocených katedrách nebo ústavech, které naváží na existující základy v oblasti etnografie/etnologie/folkloristiky. Jistě se naskytanou komplikace, ale zdá se mi, že zde máme co dělat s neobvyklou situací, v níž etické, praktické a intelektuální ohledy svorně ukazují stejným směrem. Eticky je více žádoucí respektovat, čeho dosáhly existující akademické komunity, a snažit se na to navázat, než je odsunout stranou a prosazovat novou západní hegemonii. Pragmaticky je racionální upevnit institucionální postavení našeho oboru tím, že se budeme ve své práci opírat o existující základnu, ježto alternativní možnost nutí v každé instituci k odlišným spojenectvím, je velmi náročná, pokud jde o časové náklady na vytvoření těchto spojenectví a přesvědčení všech příslušných komisí, aby schválily nové studijní programy, a vede k fragmentaci, již si poměrně malý obor nemůže dovolit. A snažil jsem se ukázat, že existují i závažné intelektuální důvody pro volbu této cesty: především ten, že dostupnost důkladných znalostí o historii země, v níž žijeme, je užitečná pro výzkum i výuku.

Je možné, že slovo „syntéza“ jsem nezvolil nejvhodněji. Byl bych rád, kdyby ve střední a východní Evropě nevznikl nevýrazný hybrid, ale tvůrčí partnerství

zřetelně odlišných skupin vědců – přesně takové jsou podle mých zkušeností nejlepší katedry antropologie v anglicky hovořícím světě.

Literatura

- Hann, C. 1980. *Tázlár: a village in Hungary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hann, C., „Property Relations“ Group. 2003. *The Postsocialist Agrarian Question; property relations and the rural condition*. Münster: LIT Verlag.
- Noack, K., M. Krause. 2005. „Ethnographie as a unified anthropological science in the German Democratic Republic.“ Pp. 25–53 in C. Hann, M. Sárkány, P. Skalník (eds.). *Studying Peoples in People's Democracies. Socialist Era Anthropology in East-Central Europe*. Münster: LIT Verlag.
- Peperkamp, E. 2006. *Being a Christian; „Being the same everywhere.“ Teenagers on religion, self and society in post-socialist Poland*. Doctoral Dissertation. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Skalník, P. 2005. „Czechoslovakia: from Národopis to Etnografie and back.“ Pp. 55–86 in C. Hann, M. Sárkány, P. Skalník (eds.). *Studying Peoples in People's Democracies. Socialist Era Anthropology in East-Central Europe*. Münster: LIT Verlag.
- Skalník, P. (ed.). 2002. *A Post-communist Millennium: The Struggles for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe*. Praha: Set Out.